

משנה ברורה

תפארת

ליקוט פסקי גדולי הפוסקים לדורותיהם

על סדר שו"ע ומשנה ברורה

רשימת הספרים המופיעים בכרך זה:

פרי חדש, ברכי יוסף ומחזיק ברכה, מאמר מרדכי, מטה יהודה, שולחן גבוה, רוח חיים, יפה ללב, שדי חמד, זכרונות אליהו, שו"ת רב פעלים, בן איש חי, תורה לשמה, כף החיים, שואל ונשאל, שמחת כהן, ישכיל עבדי, שו"ת תבואות שמש ושמש ומגן, שו"ת יביע אומר ויחזה דעת, חזון עובדיה, אור לציון, ליקוט יוסף, הלכה ברורה, שיבת ציון, מקור נאמן, מנוחת אהבה

ומאות פסקים המופיעים בעשרות ספרי שו"ת נוספים, מהם:

שו"ת הרדב"ז, אבקת רוכל, גת ורדים, בית דוד, יוסף אומץ, שער יוסף, חיים שאל, זרע אמת, קול אליהו, בית יהודה, שמש צדקה, מעט מים, חקרי לב, לב חיים, חקקי לב, פעולת צדיק, ויאמר יצחק, כפי אהרן, אור לי, מים חיים, תפלה למושה, ועוד.

נלקט ונאסף ע"י

צוות ת"ח רבנים ומו"ר הוראה שליט"א

שע"י מפעל ארזי הלבנון

שנת תשע"ט לפ"ק

להארות והערות:
Tiferetberura@gmail.com
848.299.2259

© כל הזכויות שמורות
השקעה ועבודה רבה נעשתה
בהוצאה לאור
הרשות ניתנה לצלם
לתועלת הלימוד בלבד

מהדורת המשנ"ב:
פאר המקרא
דוא"ל:
peerhamikra@gmail.com

פאר המקרא
PEER
HAMIKRA

הפצה ראשית "קולמוס" 025836323
הפצה בירושלים - 0504115018
בבני ברק - 0548473111

משנה ברורה

תפארת

מפעל ארזי הלבנון

עורך ראשי

הרב גד יזדי שליט"א

עורך משנה

הרב שמואל יאיר שליט"א

עורכי הביאורים שהשתתפו בכרך זה

הרב תומר אטאל שליט"א

הרב אהרן דגן שליט"א

הרב עובדיה יוסף טולידנו שליט"א

הרב אביחי כהן שליט"א

הרב יוסף מיכאל שליט"א

הרב רפאל משה פנחסי שליט"א

ראש מכון ארזי הלבנון

הרב יוסף יעקב רחימי שליט"א

הגאון הגדול הראשון לציון רבי יצחק יוסף שליט"א
מח"ס החשובים ילקוט יוסף, עין יצחק, שולחן המערכת, ועוד

Yitzchak Yosef
The Rishon LeZion Chief Rabbi of Israel

יצחק יוסף
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

הסכמה

ב"ה. י"ח אלול תשע"ח

הובאו לפני גליונות מהספר "ביאור תפארת" אוסף פסקים והלכות, מפסקיהם של גדולי רבני הספרדים, על סדר השלחן ערוך והמשנה ברורה, מסימן קעט, עד סימן רמא, וצירפו רבים מפסקיו והלכותיו של אאמ"ר עט"ר פוסק הדור מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל זיע"א, ממה שכתב בספריו הכבירים יביע אומר, יחזק דעת, חזון עובדיה ועוד, וכן הביאו ממה שנתבאר בספרים "ילקוט יוסף" החזק, והצמידו זאת לדברי הגאון המשנה ברורה, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף בסדר נפלא, מעשה ידיהם של הרבנים הנכבדים הרב הגאון מעוז ומגדול, חריף ובקי, כש"ת הגאון רבי שמואל יאיר שליט"א, מרביץ תורה ומו"צ ברמת גן, ומהדיר הספרים "רב ברכות" ו"זכרונות אליהו" ועוד, ועל ידו השני הרב הגאון מעוז"מ חריף ובקי כש"ת הגאון רבי גד יודי שליט"א, ראש כולל בירושלים, ומח"ס "הליכות שבת", וכן שאר חברי המערכת היקרים, שעשו עבודה נפלאה, והשקיעו זמן זמנם זמניהם, לעשות מלאכתם באמונה בסידור הרבירים בלשון השווה לכל נפש, בבחינת דיברה תורה בלשון בני אדם, ויש בדבר זיכוי הרבים נפלא, כי לא כל אחד יכול להגיע לכל הפוסקים שהביאו, אשריהם ואשרי חלקם, אישר חילם לאורייתא.

ולבקשת הרבנים המוציאים לאור, הנני לציין בזה כמה הערות לתועלת המעיינים:

גלידה בסעודה:

א. בענין ברכה על גלידה בסוף הסעודה, הנה לאחר שכתבנו בילקוט יוסף ברכות (עמוד קצח, ובמילואים שבסוף הספר) בדיון זה, שיש לחוש לסב"ל ולהניח אכילת הגלידה לאחר ברכת המזון, שוב יצא לאור יביע אומר מהדורא חדשה, ושם בחלק ה' (א"י"ח ט"ס יח) כתב בגליון בדיוק כדברינו, ואשרינו שזכינו לכון לדעת גדולים. וז"ל שם: ודע, דאין נפ"מ אם היתה הגלידה ממשקין או חלב, ודלא כמ"ש בס' מעשה נסים כדורי (סימן ט' עמוד סה) דחלב שנקפא לגלידה, כיון שכתב הרמב"ם (פ"א מהלכות טומאת אוכלין ח"ב) שאם חשב עליו לאוכלין מתטמא טר"א, למשקין, דבטלה דעתו. לכן לענין ברכה אחרונה נמי דין אוכל עליו, ובכונת בכא"פ מברך עליו ברכה אחרונה. ע"ש. וליתא, שכתבנו שאינו לועסו בשיניו אין דינו כאוכל לענין ברכה אחרונה. וע' בשו"ת בצל החכמה ח"ג (ס' קד) שהביא שכ"ד אחיו הרב בעל באר משה, שדין הגלידה כמשקין לכל דבר, אך הוא כתב לחלוק עליו. וע' בשו"ת קנין תורה בהלכה ח"ב (ס' קד). שאין לברך על הגלידה בסוף הסעודה. ובשו"ת כוכבי יצחק ח"ב (ס' יח) הביא מ"ש הגר"מ ניימן בשו"ת הלכה למשה (סימן רמב) דפשיטא ליה שדין הגלידה כדיון משקין לענין ברכה אחרונה. והוא צידד וכו', ובכ"ז יש נפ"מ גם אם לברך על הגלידה ברכה ראשונה בסוף הסעודה קודם ברהמ"ז. וסב"ל. עכ"ד.

הרי שלך לפניך שכתב להריא בגליון כח"י של יביע אומר, שלא לברך על הגלידה בסוף הסעודה, דספק ברכות להקל. וכבר העידותי בכס היום, שראיתי למרן אאמ"ר זצוק"ל בכמה אירועים שהניח אכילת הגלידה לאחר ברהמ"ז, ונהג כן בשיבתנו ישיבת חזון עובדיה, לפני כ-20 שנה, בסעודת שבע ברכות, שנערכה בימי החול, שביקש לא להגיש לשלחן את הגלידה אלא אחר ברכת המזון. ולכן מה שרצו לחלק בדעתו בין שבת לחול, זה אינו נכון.

ברכה על הגביע

ב. ודע, דהאוכל גלידה בגביע, אינו מברך על הגביע, אף אם נשאר לבסוף הגביע, ואוכלו לבדו. ודלא כמ"ש בילקו"י (עמוד חקלא), שהאוכל גלידה בגביע, אינו מברך על הגביע, שנפטר בברכת שהכל על הגלידה שהיא העיקר, אא"כ אוכל את הגביע לבדו לבסוף. וע"ש במקורות. ואמנם בעת הגהות הספר הסכים עמנו מרן אאמ"ר זיע"א לדינא. אולם בשו"ת יבי"א ח"ז (אריז"ל סי' לג עמוד צב) מבואר, דבכח"ג אין מברכים על הגביע, אף אם אוכלו לבסוף בכוונת אכילה, וכמו שכתבו בשו"ת בצל החכמה ח"ג, ובשו"ת באר משה ח"ה (סימן סה). והיינו טעמא, שהגביע של הגלידה לא נעשה על מנת לאוכלו כן. ע"ש. ומשנה אחרונה עיקר.

תמרים שמיעכן

ג. נודעת זאת מחלוקת הראשונים בדין תמרים שמיעכן, שלדעת רש"י (ברכות לה). רק אם ריסקן קצת מברך עליהם בפה"ע, אבל אם ריסקן לגמרי מברך שהכל. ואילו דעת הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ח"ד) שאפי' ריסקן לגמרי ביד, מברך העץ. ומרן הש"ע פסק כדעת הרמב"ם. וכמו שביארנו דין זה בילקוט יוסף חלק ג' (עמוד ח"ט). ונתבאר שם, דאין לחוש בזה לספק ברכות לחלק, דמאחר וסוף סוף אינו משקר בברכתו, שהרי ברסק תפוח אדמה אם מברך עליו בפה"א אין בזה שקר, דרסק זה סוף סוף יצא מהאדמה. וכמ"ש בכי"ב המגן אברהם (סימן ר"ז סק"א) בזה"ל: נראה לי שאותן הגדלים על האילן, ומברך בפה"א משום שלא נגמר הפרי, או משום שאינו עיקר הפרי, אם בירך בפה"ע יצא. והעתיקו דבריו האחרונים. וראה בשו"ת יביע אומר ח"ז (סימן כט). ע"ש.ב.

ואמנם האליה רבה הקשה על המג"א, אך הרבה אחרונים נקטו כדבריו וטרחו ליישב דברי המגן אברהם, ומכללם, החיד"א בברכ"י (סימן ר"ז סק"ב), צמח צדק, מגן גבורים, החיי אדם, פנים מאירות, אוהב משפט, תורת רפאל, נחלת בנימין, קרן לדוד, ישועות יעקב, תורת חיים סופר, ועוד. ובאמת דלאו בכל דוכתא אמרינן סב"ל, דאין סוף לדבר, אלא כל מאי דאמרינן סב"ל הוא משום חשש ברכה לבטלה ומחומר איטור לא חשא, אבל בפירות מרוסקין הוא מילתא דמסתברא טפי דאם עבר ובירך עליהם בפה"ע לא בירך ברכה לבטלה, דטוף סוף דבר זה גדל בעץ ולא שיקר בברכתו. וכיון שיש דבר סברא אלימתא, אין לחוש לחולקים, ונקטינן כדעת מרן שקבלנו הוראותיו לברך על פרי מרוסק בברכתו. וכ"כ בברכת יוסף ידיד ח"ב (דף כ"ב), ובשו"ת שער אשר או"ח (סימן ר' בריה והנה).

ברכה על במבה

ד. והנה לענין ברכת הבמבה הנעשית מזן מיוחד של גרגירי תירס, [כמו של הפפקורן], כ"ש שברכתו בורא פרי האדמה, דאם בתמרים שמיעכן הברכה לא משתנית, כ"ש בבמבה שאי אפשר לאכול את גרגירי התירס בלי ניפוח או ריסק. ואפילו להחולקים בדין תמרים שמיעכן, כאן לכ"ע ברכתו האדמה. דכיון שאין גרגירי התירס ראויים לאכילה בפני עצמו, ורק אחרי הריסק או הניפוח [פופקורן] נעשה ראוי לאכילה, אין ברכתו משתנית.

ויסוד הדברים מדברי רבינו ירוחם (נחלת אדם נתיב ט"ז ח"ב דף קמ"ג) שכתב: קורא שהוא מלולב שהוא רך וכו' מברכים שהכל, שאין אנשים נוטעים אותם על דעת לאכלם כך, אלא כשיגמרו הפרי. אבל אם היו נוטעים אותם האנשים על דעת לאוכלן כך רכין, כמו מין אילן שנוטעים אותו על דעת לאכול העלין ותמרות רכים, מברך בורא פרי האדמה. ע"כ.

ולפ"ז גם לגבי במבה, מאחר שנעשית של תירס, ולא מהתירס הרגיל, ונוטעים זן זה לשם ריסקו או ניפוחו, ולא אכילתו בפני עצמו, וגרגירי התירס קשים ביותר שאינם ראויים לאכילה כלל קודם הריסקו [או הניפוח שנעשה פופקורן], לכן ברכתו האדמה. וכן מבואר בתורה"ד סי' כט שכל שדרכו בכך, ואי אפשר לאוכלו בדרך אחרת, ברכתו לא משתנית. והרי גרגירי התירס של פפקורן, אינם ראויים לאוכלם כמות שהם אלא ע"י ניפוח או ריסק, ולכן ברכתם לא משתנית.

ויש שקישרו את הדברים למחלוקת הנ"ל בדין תמרים שמיעכן, ולא שמו לב. שאין שום קשר למחלוקת בדין תמרים שמיעכן, דהכא גם להחולקים כיון שדרכו רק בריסק, וא"א לאוכלו בפני עצמו, שזה סוג מיוחד של גרגירים קשים שא"א לאוכלם בפני עצמן, חשיב במילתיהו קאי גם אחר הריסקו, ולא שמו לב לדברי רבינו ירוחם הנ"ל, וכן מבואר בתורה"ד. דכל דבר שדרכו להיות מעוף ומרוסק, כמו זן התירס שנזרע לשם הבמבה, ברכתו בורא פרי האדמה.

וכן משמע מהחיי אדם (כלל ט"א סי') שכתב, אין מברכים העץ אלא כשניכר במקצת שהוא פרי, אבל אם ריסקו עד שאינו ניכר כלל מה הוא, מברכים שהכל. ואם רוב דרך אכילת אותו פירות הוא ע"י

ריסוק, אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה. ע"כ. וכן משמע מדברי ש"ע הגר"ז בכמה דוכתי בהלי ברכות, דכל שהודרך על ידי ריסוק, אין ברכתו משתנית.

וכן משמע במג"א (סימן ר"ב ס"ק י"ח) שכתב לגבי בשמים שהוקים, דכיון שהדרך הוא לכתוש ולשחוק, הרי הם חשובים כקיימי במילתייהו.

וכן הוא במשנ"ב בסימן רג (ס"ק י"ז) "דרך הבשמים לכתוש באופן זה". ע"כ. וע"ש בשע"צ (ס"ק יט) שכתב, שאינו דומה למה שמבואר בסימן ר"ד (ס"ק י"ב) דצריך שיהא ניכר מהותו ותארו, דהכא לענין הבשמים שדרכן בכך מודו כולי עלמא, והיינו, אפילו לדעת הרמ"א בהגה"ה גבי תמרים שמיעכן (בסימן ר"ב ס"ז), וכמבואר בהדיא בתורה"ד הנ"ל. וכן משמע עוד במשנה ברורה (סימן רב ס"ק מז) דאם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק, אף לכתחלה מברך ברכתו הראויה, בין לענין פה"ע או פה"א. וכן משמעות הכס"מ, הגר"ז. וכן פסק גם הגר"ש אלישיב.

ומה שאמרו בשם מרן אאמ"ר זיע"א שכביכול הורה לברך על במבה שהכל, ורצו למצוא חן בעיני בוגרי כסא רחמים, הנה עדותי נאמנה, שישבתי עם מרן ביישוב הדעת, ופתחנו דברי רבינו ירוחם בפנים, וכן ראינו ביחד מ"ש בתרומת הדשן הנ"ל, ושאר הפוסקים הנ"ל, והיה דיון בדבריהם, והיה בידי מהבמבה שהבאתי מהמפעל, ומרן זיע"א ביקש ממני להביא לו כמה אחדים, ובייך על זה בפני "בורא פרי האדמה". ולאחר כמה חודשים בהיותי לבילי הסדר אצל מרן זיע"א, ביקש אחר הקידוש שיביאו לו שקדים וכדו' לקטנים, ולא מצאו והביאו לפניו במבה, ובייך על זה בורא פרי האדמה, והורה לכל הנכדים הקטנים לברך על זה האדמה. ואחר כך יצאו למטבח ליטול ידיו לפני הכרפס, ושוב בירכו האדמה על הכרפס. כיון שהיה שינוי מקום, ולא נתכוונו לפטור את הכרפס.

ומה שטענו שכיון שבטחינה הראשונה של החירס, אבר ונעלם כל טעמו ממנו, וגם לאחר גיבולו כבר ליכא טעם תירס כלל, לכן אין לברך על חטיף הבמבה כי אם שהכל, יש להעיר על זה, דהנה במקום שנחלקו הפוסקים איזו ברכה לברך לכתחילה, שהכל או העץ או האדמה, ולדברי הכל אם בייך הברכה המבוררת לא הויא ברכה לבטלה בדיעבד, שהרי לא הוציא שקר בברכתו, לא שייך לומר בכה"ג סב"ל, ובזה סמכין ע"ד רוח"פ שפסקו לברך הברכה המבוררת יתור. שכיון שלדברי הכל יצא י"ח באותה ברכה, עדיף לנהוג כדעת רוח"פ ולברך הברכה המבוררת. וכ"ש אם מרן הש"ע פסק לברך העץ או האדמה, ולדעת החולקים אינה ברכה לבטלה, הדרינן לכלל דקבלנו הוראות מרן, שרק במקום טפס ברכה לבטלה אין אנו הולכים אחר הוראות מרן.

וכבר כתב רבי דוד אבודרהם, בתחלת הלכות ברכות, דמה שאמרו כל הנהנה מהעוה"ז בלא ברכה כאילו מעל, היינו שבייך ברכה שאינה ראויה, כגון שהכל, דגם זה בכלל כאילו מעל.

וזה מה ששירטט אלי ש"ב הגאון רבי יעקב ששון: הנה אנא עבדא הוינא באידרונגה דרבי דוד יוסף, כד אתא מאתרא דעברו לבמבה, ואייתי קדרה רבתא, ובמבה לבר מצייפי הבוטנים בגוזה. והאי קדרה נפישא טובא מליא בהאי במבה. אויל אייתי להאי קדרה קמיה דמרן זצ"ל, ומרן זקן מאד ושמע את כל אשר יעשה. אתא נסב מן האי במבה ואכלה, ולא חלי ולא מרגיש מידי בטעמה, דנפישא זקנותיה טובא, והאיש בן תשעים שנה בעת ההיא. ומנא אמינא לה דמחמת זקנה הוה? משום דלאחר מכן אול רבי דוד ואייתי להאי קדרה ואותבה באידרונגה אפתוריה. ויתקבצו אליו כמו עשרה אברכים מביה מדרשיה, וכולהו אכול ולא שבקו מינה מידי. אמר להו רבי דוד, שפיר קא אמרית, דלית ביה טעמא כלל? וכולהו אברכי יתבו כעגלי חוורי, ענו ואמרו קושטא דלית ביה טעמא כלל! ועודה בכפם יבלעוה לגיונות. והגע בעצמך, אי לית בה טעמא כלל, מפני מה לא הותרו ממנה שריד ופליט? ואני טעמתי ממנה והיה טעמה בדיוק כטעם פופקורן בלי מלח. וגם בסברא כן הוא טעמה. וחבל על הזמן להתווכח ע"ז בכלל. ואין לומר שמאחר והוא זצ"ל היה ת"ח עפ"י דין אמת, א"כ טעמו יקבע אם יש בו טעם אם לאו, ככהן שהיה מבחין במראות ודעתו מכרעת משום דלבו נק ומצוחצח להבחין היטב, ועל דעתו ניתנה תורה. אין לומר כן, משום דיותר יש לתלות שמחמת זקנה לא הרגיש הטעם, בפרט שהוא דבר המוכחש ממילא, והרי גם בגמרא נדה כ. רבי חנינא משבח ליה לבר קפרא דלביה כשמעתתיה, שהיה מטהר כד אריה ליה כו', משמע ששאר חכמים לא היו גדולים כ"כ להבחין בזה, ומוכח דשייך שת"ח אפי' בזמן הש"ס ישגה בענין הטבע, כמבואר שם בגדה כ"פ. וכמ"ש הרמב"ן בחי' נדה יט. על רבינו שמואל "ולא ידע מר בטבעא כלום". ולכן מברכים על הבמבה ב"פ האדמה, שכן הוא האמת ע"פ התורה שאין בה משוא פנים. ע"כ דברי הרב ששון שליט"א.

ולפי המבואר לעיל, הרי שאין הדבר תלוי אם יש טעם של תירס או לא, שהרי מן זיע"א ראה את דברי רבינו ירוחם ותרומת הדשן, והסכים עמנו לדינא שמאחר וא"א לאכול אותם גרגירי תירס קשים בלי ניפוח או טחינה, ברכתם לא משנתית. ומה שבאו אליו ורצו לבלבל דעתו לאמר שאין בזה טעם תירס, הנה בכונת מכון השכיו ממונו סברת רבינו ירוחם, ומיד אחר זמן כאשר שוב באתי לפניו, ושוב הראיתי לו את דברי רבינו ירוחם ותרוה"ד ושאר הפוסקים, מיד כעס שהטעו אותו, ושוב בירך על הבמבה בפה"א. ודי בזה לאמתה של תורה בלי שום נגיעות של קנאה ותחרות.

ברכה על קסטה

ה. גלידה שבין שני בייסקויטים שנקראת קסיטה, אם רוצה לאכול רק את המילוי, ואוכל הרקיקים רק מפני שהם שם, יברך שהכל על הגלידה ופוטור הרקיקין, וכמו שנתבאר בילקו"י ח"ג. אבל אם רצונו ומטרתו לאכול גם את הביסקויטים, נזכר שהוא רעב קצת, יש לברך במ"מ על הביסקויטים, ולפטור את הגלידה. וכן אם רוצה לאכול את הביסקויט בפני עצמו, רשאי לברך במ"מ תחילה, ואח"כ יברך שהכל על הגלידה. ואם הגביע עשוי מקמח תירס או מקמח תפוחי אדמה, בודאי שברכת שהכל פוטרת הכל בכל ענין, ולכן יש לברך קודם הברכה ממה נעשה הגביע, כדי לדעת ברכתו. והוא ע"פ המבואר בש"ע (סי' ר"ב סי"ב), גבי מרקחת שמניחים על רקיקים דקים, שאותם הרקיקים טפלים לגבי המרקחת, שאינם באים אלא לרבך המרקחת. וה"ה לקסטה, שהדבר ידוע שעיקר הכוונה על הגלידה. וא"כ יברך על הגלידה שהכל ופטור השאר.

אולם יש להבהיר, דמה שמברך על הקסיטה שהכל, הוא דוקא שאוכל הביסקויט רק מפני שהוא שם, וכל כוונתו היא באכילת הגלידה. אבל אם רצונו ומטרתו לאכול גם את הביסקויטים, נזכר שהוא רעב קצת, יש לברך בורא מיני מזונות על הביסקויטים, ולפטור את הגלידה. וכן אם רוצה לאכול את הביסקויט בפני עצמו, רשאי לברך בורא מיני מזונות תחילה, ואחר כך יברך שהכל על הגלידה. וכמבואר כן בשו"ת יביע אומר חלק ז' (חלק אורח חיים סימן לג אות ג', ובמילואים). ותשובה זו נכתבה ונדפסה אחר שהספר ילקוט יוסף ח"ג יצא לאור. וע"ש שהביא דברי המגן אברהם שכתב, ובמדינות אלו שמניחים המרקחת על דובשנים שטובים למאכל, אם כן כוונתו גם לאכילת הדובשנים, ומברך עליהם. ע"כ. ובש"ע הגר"ז (סי' קסח סוף סעיף ט') כתב, והילכך מברך על הדובשנים במ"מ, ופוטור את המרקחת, שהיא טפלה למין דגן. ע"כ. וכן כתב המשנה ברורה (סימן קסח סוף סעיף מה). ע"ש. ואם כן גם בנידון דידן שהביסקויטים טובים מאד למאכל מצד עצמם, אינם נעשים טפילה לגלידה, אלא כיון שהם ממין דגן מברך עליהם בורא מיני מזונות ופוטור הגלידה. וכ"ש לפי מ"ש המאירי (ברכות מד.). ע"ש. הילכך אמר' הבו רלא להוסיף עלה, וכל שהגלידה מונחת על הביסקויטים הטובים למאכל מצד עצמם, יש לברך בורא מיני מזונות על הביסקויטים, ולפטור את הגלידה. ואם הגביע עשוי מקמח תירס או מקמח תפוחי אדמה, בודאי שברכת שהכל פוטרת הכל בכל ענין. ולכן יש לברך קודם הברכה ממה נעשה הגביע, כדי לדעת ברכתו. ע"כ. ואמנם בשו"ת אור לציון חלק ב' (עמוד קט) כתב, שעל גלידה הנתונה בין שני בייסקויטים, מברך מזונות על הביסקויט, ופוטור את הגלידה. שהרי הביסקויטים עבים יותר, ואינם באים להניח בהם את הגלידה בלבד, אלא באים גם כן לאכילה, ולכן אפילו אם הגלידה מרובה על המזונות, אינו מברך אלא בורא מיני מזונות. ואמנם יש סוג אחר של קסיטה, שהגלידה נתונה בין שני וופלים דקים כעין גביע גלידה, וברכתה שהכל, וכדון גלידה בגביע. ע"כ. אך דעת מרן אאמ"ר זיע"א לחלק כחילוק הנ"ל. וראה בשו"ת יביע אומר הנ"ל.

ברכת הגומל

ו. מי שחלה ונפל למשכב, כיון שעלה למטה כשמבריא מברך הגומל, אף שלא שכב ג' ימים. והנה בעיקר דין זה שמברכים הגומל גם בעלה למטה וירד, אף שלא שכב ג' ימים, נחלקו בזה הפוסקים. ומלשון מרן הש"ע מדוקדק דכל שעלה למטה וירד צריך לברך. אך הט"ז כתב בדעת הרמ"א דבעינן שיעלה למטה ג' ימים, וכן דעת החי אדם, והרב בן איש חי. ודעת מרן אאמ"ר זיע"א דהעיקר כדעת מרן, ואין לחוש בזה לספק ברכות, אחר שכן הוא המנהג, ובמקום מנהג לא אמרין ספק ברכות להקל. גם בשו"ת אור לציון חלק ב' (עמוד קט) כתב, דאפילו לא שכב אלא חצי יום, ואפילו רק נתעלה, מברך הגומל.

והנה בעת שכתבנו ילקו"י חלק ג' חשבנו לחלק בזה, בין היכא שעלה למטה מחמת חולי פנימי, דבזה המנהג לברך אפילו לא שכב ג' ימים, לבין פצוע תאונה, כמו שבר את ידו או את רגלו, דבזה שמא בעינן שיעלה למטה ג' ימים, דמאן יימר דגם בזה המנהג לברך הגומל כל שעלה למטה וירד. ולכן כתבנו גבי פצועי תאונות דרכים שיעלה למטה ג' ימים. אך לא הסברנו זאת בהערה למטה.

ובזמנו ראינו מה שכתב בשו"ת הרדב"ז חלק ג' (סימן תקע"ב), שנשאל בכיו"ב, במי שנפל מהסולם, והיה חושש מצד כאב האיברים, ולא נפל למשכב ולא חלה, אם חייב לברך הגומל, וכתב, דבר זה תלוי במחלוקת הפוסקים, דאיכא מ"ד דוקא חולה שנפל למשכב, אבל חש בראשו או במעיו ולא נפל למשכב, אינו צריך לברך. ואיכא מ"ד אפי' חש בראשו צריך לברך. וכיון שהיא מחלוקת טוב הוא שלא לברך להוציא עצמו מספק ברכה לבטלה. ואע"ג דכתב הטור שנהגו בספר לברך אפילו על מיחוש, אין ראוי לסמוך ע"ז, כיון שיצאנו מספרד, ואין במקומות הללו שום מנהג. וכל שכן שאני ורואה את דברי האומרים שאם לא נפל למשכב לא יברך כלל ועיקר, דהוי מילתא מציעתא וכו'. ולפיכך הנכון הוא שאם נפל למשכב מחמת הנפילה, צריך לברך, ואם לא נפל למשכב והיתה הנפילה מקום סכנה, צריך לברך שעשה לי נס. ואפי' בזה ראיתי לרבינו אברהם אב"ד בתשובה שכתב, ומי שנפל אבן סמוך לראשו או נתקע עץ או ברזל סמוך לעינו ונעשה לו נס ולא נפל על הראש, או שהיה עולה בסולם ונשמט עקבו או נשמטה שליבה מתחתיו ונפל ולא אירע בו שום מיחוש, י"א שצריך להודות ברוך שעשה לי נס במקום הזה, כי כל אדם שהוא קרוב לדבר שיש בו סכנה וניצול ממנו צריך לברך ברוך שעשה לי נס. וי"א שא"צ לברך אלא על נס חרש שהוא מעשה שמים, כמקום שנעשו נסים לאבותינו. ודברים אלו צריכים עיון. ע"כ. הרי אתה למד מתשובה זו כי הנפילה מן הסולם אם לא נפל למשכב אינו נכנס בגדר חולה שצריך להודות ולברך הגומל, אלא תחת גדר נס וצריך לברך ברוך שעשה לי נס. ולמר א"צ, ורואה אני בכיו"ב שיברך בלא הזכרת שם ומלכות. ע"ש. ומדברי הרדב"ז מבואר, שבנפל מהסולם ונפל למשכב, צריך לברך הגומל.

ולפי זה גם בפצוע תאונה כל שנפל למשכב, אף שלא נפל למשכב ג' ימים, צריך לברך הגומל. ועל כל פנים מדברי הרדב"ז אנו למדים דיש מקום להסתפק אם גם בכה"ג ליכא למיחש להאי כללא דסב"ל. דכל מה שאנו מברכים הגומל בנפל למשכב אפי' יום אחד, הוא מטעם המנהג, דבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל. ושמה בכהאי גוונא בעינן שיפול למשכב ג' ימים, ומעצם הדבר שהרדב"ז הסתפק בכיו"ב, מוכח דפצוע לא דמי לחולי פנימי. ועדיין הדבר אינו ברור אצלי, שיש פנים מסבירות לומר שאין לחלק בזה. ולכן מספק כתבנו גבי פצועי תאונת דרכים שנפלו למשכב ג' ימים. [ונראה עוד בשו"ת דברי יציב ח"א (נפטר קה"ק קטק) ע"ש].

אם קטן מברך הגומל

ז. בענין קטן אם מברך ברכת הגומל על נסיעה מעיר לעיר שיעור פרסה, או כאשר נפל למשכב וקם מחוליו, בליקו"י ברכות (סימן ריש הערה ג') הבאנו את המנהג שנהגו הכל שאין הקטן פחות מ"ג שנה מברך הגומל, שהרי אינו יכול לומר "לחייבים טובות". והסתמכו על מ"ש המהר"ם מינץ (בסימן יד), שאין הקטן מברך הגומל, שאין יאמר לחייבים טובות, אחר שהוא אינו בגדר זה. ושמה חלה בעון אביו, דבזה פוגם בכבוד אביו דקוריהו רשע ח"ו, וא"א לו לדלג תיבת לחייבים טובות דהוי משנה ממשכב וכו'. והר"ד במג"א ובבאר היטב ובא"א כאן.

ובספר אמת ליעקב (דקל"א). ואף שבספר תורת שלמים (דף טו) הביא סברא חדא שקטן שחלה ונתרפא, אינו יכול לברך הגומל. והרב הג"ל העלה שיכול לברך, ופירש פירוש אחר בתיבת לחייבים טובות. וגם מהר"י אבולאי שהובא בברכי יוסף (סימן רט) כתב שהמנהג בגלילותינו שהקטן מברך הגומל, כיעו"ש, אולם מסתמות דברי האחרונים הנ"ל משמע שהסכימו לסברת המהר"ם מינץ שאין הקטן מברך הגומל. ובספר כסא אליהו (סימן רט) כתב, שכן משמע גם ממה שכתב מהר"ש דוראן שבסוף ספר התשוב"ץ. וכן פסק בשלחן גבוה (בתשובתו שבסוף אורח חיים סימן א).

ובספר מימי שלמה (דף צא ע"ב) דייק כן גם מדברי הט"ז (סק"א) שכתב, על מה שכתב מרן הבית יוסף שעל אביו ועל רבו מותר לברך לכולי עלמא, דבזה גם הרשב"א מודה, וכתב הרב ז"ל, ונראה לי לכאורה שאו לא יאמר הגומל לחייבים, דבזה פוגם בכבוד אביו או בכבוד רבו. דאף על פי שהמורה בעצמו אמר כן, מכל מקום אחר לא יאמר כן עליו. אלא ד"ל לחייבים קאי בזה אזה שמתודה שהוא עצמו חייב חכה לזה שאביו או רבו נתרפא או ניצול. ע"כ. ומשמע, דכל היכא דלא שייך לפרש תיבת לחייבים הכי, כגון שהבן או התלמיד הוא קטן ועדיין לאו בר חיובא, ואינו יכול לומר שמכוין על עצמו, לא מצי לברוכי על אביו או רבו. ואם כן גם בקטן שחלה ונתרפא דלא מצי לברך, כיון דאיכא למימר דשמה חלה בעון אביו ובמה שאומר לחייבים פוגם בכבוד אביו. ע"כ. אלא שמדברי הט"ז נראה דלא ברירא ליה מילתא אם יכול לדלג תיבת "לחייבים". ודו"ק. ובבית יוסף פירש תיבת לחייבים, דר"ל לרשעים, דתרגום רשע הוא חייבא. ומה שכתב מהר"י אבולאי הנ"ל שכן המנהג, אפשר שכן היה המנהג במקומו ובשעתו. אבל במקומותינו לא ראינו שנהגו שהקטן

מברך הגומל. ולכן בכל מקום דליכא מנהג אין לברך משום ספק ברכות להקל. ע"ש וכן פשט המנהג. אולם בחזון עובדיה על ברכות מרן זיע"א כתב שהקטן מברך הגומל, ולא חשש בזה לסב"ל, וכן עיקר.

ברכה על הים הגדול

ח. רבים נהגו שלא לברך בשם ומלכות ברכת שעשה את הים הגדול לא על ים התיכון ולא על האוקיינוס, וכל שכן שאר הימים. וכך מבואר בילקו"י ברכות (עמוד תרכ"ה). כי הנה נחלקו קדמאי מה הוא הים הגדול שדיברו בו חכמים. וכבר נשאל בזה הרא"ש בחשובה (כלל ד סימן ה, והובאה התשרי בבית יוסף סימן רכ"ה), אם מברכים ברכה זו דוקא על ים אוקיינוס, והוא הים של ארץ ישראל, או כל ים שהוא גדול הוי בכלל ים הגדול, והשיב: ועל הים הגדול, שהוא ים האוקיינוס, נאיינו הים שעוברים בו לארץ ישראל מברך ברוך אתה ה' אמי"ה עושה הים הגדול. וטעם הברכה לומר, שהוא שבח של המקום כשאנו מכירים היים דבר שאנו יודעים שהמקום בראו מששת ימי בראשית, ועדיין הוא קיים, ואין שייך לברך עליהם שכחו וגבורתו מלא עולם, כמו על רוחות ורעמים, דהתם הם נראים ונשמעים למרחוק אבל ימים ונהרות כל אחד במקומו. נרש"י.

אלא שבמגן אברהם שם הביא דעת הגדולים, שהים הגדול מיקרי ים האוקיינוס. ע"ש.

ובלחם חמודות (אח"ל) הוכיח שאין זה ים הגדול ומברכים עליו כמו על שאר נהרות, וים הגדול הוא ים האוקיינוס שמקיף את העולם. וכן כתב במגן אברהם שם.

גם בספר דברי יוסף (שווארץ, חלק ד) כתב, שאין לברך שעשה הים הגדול רק על ים האוקיינוס ממש, ושהוא היה נהר שלא לברך ברכה זו רק על הים לאמריקה, אחר שהיה רחוק מגבול ארץ בריטניה מהלך ת' או ת"ק מיל, שודאי שם כבר עצם ים האוקיינוס. ע"ש. והלכוש עושה משני הימים ים אחד, וד"ל: ועל הים הגדול והוא ים ה"אוקיינוס", והוא שעוברים לארץ ישראל ולמצרים, ואמר בא"י אמי"ה עושה הים הגדול, מפני גדלו, שהוא הים שאמר עליו שלמה המלך ע"ה, כל הנחלים הולכים אל הים, והים אינו מלא, קובע לו ברכה לעצמו. ע"כ.

ובמדרש רבה (פרשת סוף פקד' כג) איתא בזה"ל: דרש רבי אבהו, אוקיינוס גבוה מכל העולם וכו', בראשונה עלה עד עכו ועד יפו. ופירש המפרש שם, שאז נשטף שלישו של עולם עד שהגיע הים עד עכו ויפו, ונעשה עכו ויפו חוף הים. ומשמע, שים האוקיינוס התפשט עד עכו ויפו. אלא שבשו"ת מנחת יצחק ח"א (סימן ק) כתב, שדוחק לפרש כן, שים התיכון וים אוקיינוס חד הוא, שהרי מדברי רבי יהודה (ברכות ש"ה) ובגיטין (טז) משמע שים של אר"י וים אוקיינוס, ב' ימים הם. ושם ציין לספר תורת חיים (פסוק) שהביא דברי המור וקציעה שהארץ בנידון דיון, וכתב שהעיקר כמו שכתב מרן בש"ע.

וכן פסק בספר ברכת הבית (שער כט), ושם בשערי בינה (ט"ז טו) ביאר, כיון שבלא"ה צריך לברך על ים התיכון ברכת עושה מעשה בראשית, ולא גרע משאר נהרות גדולים שנבראו מששת ימי בראשית, וכיון שבלאו הכי מברכים עדיף לברך ברכת הים הגדול. ובספר ערוה"ש שם כתב, דנראה עיקר כדעת הב"י, שכאשר נדקדק במעשה בראשית, שאמר הקב"ה יקוו המים אל מקום אחד ותראה היבשה, והמים הם מי אוקיינוס הסובבים את הארץ, ואח"כ כתיב וקרא אלוהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים, ונ"ל דה"פ ולמקוה המים שבאמצע היבשה, והיינו כל הימים שלנו שהם בתוך כדור הארץ קרא ימים, ונמצא שלפ"ז האוקיינוס נקרא מים שהוא יסוד המים, וימים נקרא אלה שבתוך הכדור הארצי, ובתוך הכדור הארצי, הים שאצל אר"י הוא הים הגדול מכל הימים שבתוך הכדור, כידוע, אבל המפרשים לא פירשו כן, ולפי זה למעשה נראה לברך על כולם עושה מעשה בראשית, אפי' על הים שאצל אר"י, וגם על האוקיינוס, מפני שינוי הפירושים. ע"כ. וראה מש"כ בד"ז בשו"ת שי למורא (סימן ט), ובשו"ת חיים שאל ח"א (סימן לט), וח"ב (סימן לח ט"ז ק), ובשו"ת משכנות יעקב (סימן קכ), ובשו"ת עמק המלך (סימן נח), ובשו"ת מנחת יצחק ח"ח (סימן ו' אות ב), ושם ח"א (סימן ק). ובשו"ת בצל החכמה ח"א (סימן כ), וח"ב (סימנים יב"ז).

ואף שבילקוט יוסף חששו לסב"ל, ובזמנו הסכים עמנו מרן אאמו"ר זיע"א, הנה מרן זיע"א בספרו הכביר חזון עובדיה על ברכות לא חשש בזה לסב"ל והורה לברך על ים התיכון ברכת שעשה את הים הגדול. וכן עיקר.

תפלת מנחה בסוף זמן ביה"ש

ט. בענין תפלת מנחה בסוף זמן ביה"ש שלנו, שנמשך כ"ג דקות וחצי [זמנית] אחר השקיעה, וידוע מראש שלא יוכל לסיים תפלתו אלא לאחר ביה"ש, שאז הוא לילה, אם יוכל להמשיך בתפלתו, בילקו"י ברכות (עמוד

היה, ביארנו דבעינן שיספיק לומר את רוב התפלה קודם זמן צאה"כ, והוא על פי המבואר בשו"ת יחזקיה דעת ח"ה (סימן כב), שוב נדפסו הדברים ביתר הרחבה בשו"ת יביע אומר ח"ו (סימן לד אות א' בהערה), ושם העלה דכל שהתחיל בהיתר, יכול להמשיך בתפלתו אף שרוב התפלה תהיה לאחר זמן צאה"כ. ומשנה אחרונה עיקר.

ובאין המקום להזכיר, כי מה שכתבנו בילקו"י שם (עמוד תרמ"א) להשיג על מ"ש בשו"ת יצחק ירנן ג' (סימן טו) בענין סוף זמן מנחה, דכיון שתפלה רחמי ניהו אולינן אחר המקילים להתפלל גם אחר השקיעה. ובשו"ת יצחק ירנן ח"ה (סימן דה) תמה על דברינו, וציין שיש מיעוט פוסקים הסוברים שאפשר להתפלל מנחה אחר השקיעה. וע"ש שכתב בלשון מדברת גדולות כדרכו. אולם הנה המעיין בשו"ת יחזקיה דעת ח"ג יראה שהביא שם כעשרה ראשונים הסוברים שאפשר להתפלל מנחה אחר השקיעה. גם בשו"ת יביע אומר ח"ו (א"ח סימן לז) הביא מהרבה ראשונים דס"ל שיהיו להתפלל מנחה בביה"ש, וכ"ד רבינו האי גאון, ובספר האשכול, והנשיא אברצלני, ובשכח"ל בשם הראב"ד, והארחות חיים, ובספר המנהיג, והרא"ח, והרשב"ץ, ובהגמ"י, ועוד. ויש כתב עוד, דאין לכתוב דיש כמה ראשונים דס"ל שאין להתפלל מנחה אחר השקיעה, וכ"ד רבינו יונה, וכן נראה מתשובת רב נסים גאון, ועוד, מ"מ כיון שרוה"פ סוברים דומן מנחה הוא עד הלילה ממש, וכן פסקו מרן הש"ע והרמ"א (סימן רל"ג), ממילא אפשר לכתחלה להתפלל בביה"ש, דאף שהוא ספק לילה, מכל מקום הרי ספיקא דרבנן ולקולא. וכ"ד הרבה אחרונים. ומאחר שרוב מגין ורוב בנין של הפוסקים סוברים כן, הא דאי שכן עיקר להלכה ולמעשה. ומ"מ לכתחלה מצוה מן המבואר להתפלל בצבור תפלת מנחה לחש וחזרה קודם השקיעה. אך אם התעכבו עד ביה"ש, וראים להתפלל מנחה גם בזמן ביה"ש. ע"ש.

והרה"ג רבי יעקב רוקח בספר שערי תפלה (בנספח ט"א) כתב בזה"ל: מה שכתב מרן בשלחן ערוך עד הלילה, הארכתי במקום אחר מכמה רבונותא ומהש"ס ורוב הראשונים דהיינו עד צאה"כ. וכן האריך השאג"א (סימן טו) והעלה כן וכו', וזה מוסכם יותר מארבעים פוסקים ראשונים ואחרונים, ולשיטת הש"ס בכמה מקומות. ע"כ. הרי שמעיד בגודלו שיש כארבעים פוסקים הסוברים כן. וגם מהראשונים שהזכיר ביצחק ירנן שם, יש מהם שאין הכרח כ"כ בדבריהם להבין כמו שהבין ביצחק ירנן, ויש לדון בדבריהם לכאן ולכאן. כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים. ובפרט דהכא איכא ספק ספיקא, שמא הלכה כרבינו תם ואמבואה דעימיה, ולדבריהם בודאי שאפשר להתפלל מנחה אחר השקיעה שלנו, ואף אם תמצא לומר דהלכה כהגאונים, שמא הלכה כדברי הראשונים הסוברים דעד הלילה שכתב מרן היינו עד צאה"כ.

ומה שטען ביצחק ירנן הנ"ל שאם כן בואו ונתייר את כל התורה כולה על פי ספק ספיקא וכו', הנה כבר עמד בכיצא בזה בשו"ת יביע אומר חלק ר' (חלק א' עמוד עמוד רכ"ב), וציין לדברי הש"ך דמה שאין עושים ספק ספיקא הוא רק בדברים המפורשים, והגאון מליסא והגרי"י אייבשיץ בכרתי ופילתי כתבו, שהוא רק להסוברים דספק דאורייתא לחומרא מן התורה. אבל לדין דנקטין כדעת מרן דספק דאורייתא לחומרא מדרבנן שפיר מהני ספק ספיקא. וכן כתבו כמה אחרונים. ונמצא שרק בדברים המפורשים לאיסור בתלמוד ובשלחן ערוך לא מהני ספק ספיקא. ובאמת למה לא יועיל בנידון דידן ספק ספיקא אחר שכן המנהג אצל כמה מחכמי הדור, ואחר שבמעשה רוקח העיד שמצא לכאובעים פוסקים שכתבו כן. והרי תפלה רחמי ניהו, ומטעם זה תיקנו תשלומין, מאי דלא מצינו בשאר מצוות, וכיון דרחמי ניהו אולינן להקל גם בנידון דידן. שוב ראיתי בשו"ת אור לציון חלק א' (סימן כ') שכתב, דכיון שתפלת מנחה היא מדרבנן, יש להקל להתפלל בתוך י"ג דקות וחצי שאחר השקיעה. וכ"כ עוד בח"ב (עמוד קמ"ט), דבדיעבד אפשר להתפלל עד י"ג דקות וחצי לאחר השקיעה.

ומעתה, מ"ש כמשנ"ב דעדיף להתפלל ביחיד קודם השקיעה, מלהתפלל בצבור אחר השקיעה, הנה לפי המבואר תפלה בצבור עדיף, שכיון שבשבת (לה) מספקא לן אם הלכה כרבי יהודה דביה"ש מתחיל אחר השקיעה, או כרבי יוסי שביה"ש מתחיל אחר סיום ביה"ש של רבי יהודה, אם כן תפלה מנחה והוא מילתא דרבנן אולינן בספיקא לקולא, וכמ"ש כן בשו"ת אור לציון (סימן כ'). וראה בשו"ת יביע אומר הנ"ל, ובשו"ת דברי יציב ח"א (עמוד קמ"ט). ע"ש.

בואו ונחזיק טובה ליוחס הרעיון האברך היקר והנעלה שטרח רבות בנושא, ה"ה מער"מ מרביץ תורה הרה"ג ר' יעקב רחמי שליט"א, משיבת "ליקווד" שבארה"ב. שבזכותו יוצא לאור ספר זה, ובעזה"י כן יעשו לשאר חלקי המשנה ברורה, והשי"ת יעזרם על דבר כבוד שמו לסיים את המלאכה במהרה, כי הוא נצרך ביותר ללימוד ההלכה, וברכתי לכל העוסקים בקדשים, שיזכו להפיץ מעיינותיהם חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, והארץ תמלא דעה, וירבו הלומדים אמן.

בברכת התורה ולומדיה

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא הרבנות הראשית